

СІМ'Я ЯК ПЕРВИННИЙ ІНСТИТУТ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ

У статті розкривається специфіка впливу виховання на формування статевої поведінки старшокласників у сім'ях, а також характеризуються сучасні концептуальні підходи до розв'язання даної проблеми.

Ключові слова: *статеве виховання, мораль, сексуальна просвіта, сім'я, цінності.*

Постановка проблеми. В усі часи протягом тривалої історії становлення й розвитку людства сім'я (батьки, брати й сестри, найближчі родичі) виконувала роль первинної і найвпливовішої соціальної групи, де відбувалася статева соціалізація підростаючого покоління і, відповідно, здійснювалося його статеве виховання. Як відомо з фахової літератури, за допомогою психологічного механізму ідентифікації із значимими іншими, і в першу чергу з батьком і матір'ю, та опанування дитиною прийнятих у даній культурі норм і стереотипів поведінки, засвоєваних через наслідування статевої поведінки дорослих, протягом усього періоду дитинства формуються психологічна стать дитини та її сексуальність [3].

Метою даної статті є висвітлення теоретичних засад статевого виховання дітей у сім'ях та характеристика поняття "статеве виховання" у науковій літературі.

З наявних соціально-економічних, політико-правових та соціально-психологічних умов, що склалися нині в українському суспільстві, а також через тотальний моральний занепад суспільства у цілому сучасна сім'я як інститут соціалізації і виховання підростаючого покоління перебуває у вкрай складному стані. Вона переживає гостру кризу. Через трансформації, що відбуваються у сфері сімейно-шлюбних взаємин, соціальні функції нинішньої сім'ї виявляються істотно послабленими. Соціально-економічні перетворення, що відбуваються нині в українському суспільстві, спричинили майнове розшарування і нестачу в багатьох сім'ях коштів для елементарного життєзабезпечення й виживання, родинне безробіття, штучне сирітство дітей при живих батьках через заробітчанство тих за кордоном тощо. Це не може не позначитися на життєдіяльності сім'ї та ефективності сімейного виховання.

Нині ми маємо можливість спостерігати цілий ряд деструктивних змін, яких зазнав інститут сім'ї протягом двох останніх десятиліть. Як показують житейські спостереження і як доводять соціологічні дослідження, практика роботи центрів соціальних служб для молоді, медична статистика та психолого-педагогічна практика, ці небажані, деструктивні зміни, які підтверджують його функціональну неспроможність, стосуються, зокрема:

- 1) зменшення цінності традиційних сім'ї і шлюбу як таких;
- 2) руйнування традиційних статевоїх норм;
- 3) зростання кількості розлучень, через що все гостріше постає питання про виховання дітей у неповних сім'ях;
- 4) послаблення батьківського авторитету;
- 5) емоційне відчуження дітей і батьків одне від одного;
- 6) зростання серед осіб репродуктивного віку кількості так званих "альтернативних" ("пробних", "громадянських", "консенсуальних") шлюбів;
- 7) негативні зміни в репродуктивних настановленнях осіб репродуктивного віку, зокрема, зменшення народжуваності дітей;
- 8) зняття будь-яких, у тому числі й вікових обмежень на дошлюбний секс;
- 9) зростання конфліктного потенціалу сім'ї тощо.

Серйозною проблемою сучасної сім'ї, яка не може не позначитися на вихованні дітей і формуванні у них уявлень про стать та сексуальність, є істотне послаблення традиційно жорсткої статевоїхольової поляризації сексуальних функцій чоловіка і жінки та руйнування традиційних, санкціонованих культурою статевоїх стереотипів чоловічої й жіночої поведінки. Навіть прості

життєвські спостереження показують, що як у матеріальній, так і в духовній сфері життя суспільства все менше спостерігається диференціація на чоловіче й жіноче. І це позначається на сексуальних взаєминах не лише дорослих, а й дітей, і в першу чергу підлітків.

Батьки повинні пам'ятати, що в їхніх дітей є повне право задавати будь-які питання, якими б "неприсойними" вони їм не здавалися, і їх обов'язком є відповідати на будь-яке із таких питань. Потрібно цінувати той факт, що дитина з таким питанням звернулась саме до вас.

Багаторічний досвід педагогів, психологів, соціологів і батьків дозволив виявити декілька основних моделей статевого виховання підлітків (пуританська; теоретична; сімейна; комплексна).

Модель перша – *пуританська*. Статеве виховання, відповідно до цієї моделі, будується на повній відсутності інформації з боку батьків, педагогів, лікарів і будь-яких "дорослих" стосовно питання статі. Обираючи таку схему статевого виховання своїх дітей, батьки найчастіше керуються лише власними дуже обмеженими пізнаннями в статевих питаннях, а також в педагогіці. Найжорсткішим варіантом пуританської моделі статевого виховання дітей служить спроба з боку батьків повністю захистити їх від обговорення і будь-якої інформації, пов'язаної з сексуальним життям людей. Дітям у цьому випадку найчастіше втлумачують, що всі подібні прояви в житті "брудними", "ганебними", їх потрібно уникати всіма силами. Батьки намагаються ніколи не говорити з дітьми про всі статеві питання, а якщо і говорять, то тільки в негативній формі. З віком у людини, яка отримала таке виховання, негативне ставлення до статевих питань притупляється, проте не зникає повністю. Цей факт у сукупності з явно недостатньою інформованістю часто призводить до значних сексуальних і психологічних проблем у житті.

Модель друга – *теоретична*. При цій моделі і батьки, і викладачі обмежуються лише наданням теоретичних знань про статеve життя людей, цівідомості частіше носять загальний характер. Теоретична модель найбільш поширена на пострадянському просторі. Недоліком цієї моделі є крайня відособленість отримуваних знань від практичного життя. Підліткові доводиться самому встановлювати зв'язок між придбаними знаннями і своїм життям. Що найважливіше, самому визначати цінність і емоційне забарвлення того або іншого питання. Недолік інформації поповнюється з розмов і жартів старших товаришів, журналів і фільмів відповідного змісту і так далі, а також досягається нелегким шляхом проб і помилок. У такій ситуації передбачити поведінку підлітка в тій або іншій ситуації практично неможливо.

Модель третя – *сімейна*. Деякі батьки і представники релігійних рухів дотримуються думки, що статеве виховання підлітків – справа суто сімейна, і в нього не повинні втручатися ані педагоги, ані громадські діячі. Можна визнати, що ця позиція має право на існування і не позбавлена логіки – всередині кожної сім'ї дітям прищеплюється саме та позиція, якої дотримуються батьки, а традиційний конфлікт батьків і дітей зводиться до мінімуму. Проте при надмірно радикальних поглядах батьків на питання сексуальності, інформація отримана дітьми, може дуже відрізнятись від тієї, яку вони черпають з мас-медіа, книг і журналів, розмов досвідченіших товаришів. У результаті може розвинутиися недовіра до батьків і заперечення всього піднесеного ними. Також необхідно врахувати, що не всі батьки підготовлені відповідним чином, щоб узяти всю тяжкість статевого виховання дітей на себе.

Модель четверта – *комплексна*. Ця модель у наш час є найбільш популярна в західному світі. Вона припускає тісну взаємодію в питаннях статевого виховання підлітків між сім'єю і викладачами в школі. При цьому школа бере на себе велику частину інформаційного навантаження в питаннях статевого виховання – фізіологія, психологія міжстатевих відносин, контрацепція, СНІД та інші венеричні захворювання і так далі, а на долю сім'ї припадає емоційна і моральна оцінка цієї інформації. Ця модель представляється найбільш перспективною, оскільки при ній підлітки отримують повну та об'єктивну інформацію, а також бачать позиції в різних питаннях різних людей, і мають можливість порівнювати, виробляти власну точку зору. Проте ця модель вимагає серйозної спеціальної теоретичної підготовки, як від батьків, так і від шкільних вчителів, що не завжди буває можливим. Крім того є можливість різних розбіжностей з питань статевого виховання між батьками і педагогами, для вирішення яких потрібна їх постійна взаємодія [4].

Батьки по відношенню до дитини є основними агентами статевої соціалізації. Саме вони конструюють статеvu роль дитини. Нагадаємо, що під статевими ролями більшість дослідників розуміють набір очікуваних зразків поведінки для чоловіків і жінок. У зв'язку з цим набір бажаних рис для хлопчиків і дівчаток у процесі виховання їх у сім'ї відрізняється.

Згідно з думкою американського соціолога Р. Хартлі, статеvu роль дитини можна конструювати такими способами:

- статева соціалізація через певні маніпуляції;
- вербальна апеляція;
- демонстрація діяльності.

На жаль, сучасна ситуація у сфері сімейних відносин характеризується великою кількістю сурогатів у вихованні дітей, оскільки багато з них позбавлені серйозного чоловічого виховання (коли батько вважає, що виховання – справа суто жіноча), або позбавлені його взагалі (в сім'ї матері-одиначки, де немає родичів – чоловіків).

На статеворольовому розвитку дітей чітко позначається відсутність одного з батьків. Розпад сім'ї змінює її звичний устрій, що ускладнює процес статеворольової соціалізації підлітка. Перебудовуються соціальні зв'язки сім'ї, яка розпалася. Частіше дитина залишається жити з матір'ю. Розведена матір втрачає частину придбаних за час заміжжя знайомств, друзів колишнього чоловіка. В її сім'ї менш бажаними гостями стають і родичі по лінії чоловіка, що збіднює соціальне оточення підлітка, позбавляє його звичних емоційних зв'язків. Матеріальні і соціальні проблеми – причина душевних переживань самотньої матері, пов'язаних з нестійкістю настрою, підвищеною дратівливістю. Гнівна дратівлива реакція матері на дріб'язковий нелад, який раніше викликав зауваження, жарт мами або тата, часто провокує у відповідь агресивну поведінку підлітка. В результаті цього хлопчики засвоюють жіночі установки і жіночі погляди на життя, а суспільство отримує безініціативних, слабких, не здатних вирішити труднощі чоловіків. Засуджуючи в дитині мужність, вітаючи слухняність, беззастережне слідування всім наказам матері, пасивність, жінки самі спотворюють чоловічу природу. Хлопчик повинен обов'язково мати перед собою приклад чоловічої поведінки, чоловічого варіанту реагування на існуючі труднощі, чоловічого способу вирішення важкої ситуації. Аналогічна ситуація виникає в сім'ях, де дівчаток виховують одні батьки. Але широкого фундаментального дослідження вона не отримує, оскільки кількість батьків-одинаків, які виховують доньок, дуже мала по відношенню до кількості матерів-одиначок, які виховують синів.

Психологи вважають, що в сім'ях, де діти спілкуються переважно з матір'ю, сини страждають особливо сильно, якщо батько залишив сім'ю, коли їм не було й чотирьох років. Тоді хлопчики засвоюють жіночий тип поведінки або створюють собі достатньо далеке від реальності уявлення про суто чоловічі моделі взаємодії. Хлопчики, що ростуть без батька, вульгаризують мужність, трактуючи її як агресивну, грубу, різку, запальну. Якщо такий варіант змісту чоловічої ролі не викликає у них симпатії, то він відкидається, і в процесі дорослішання ці хлопчики виявляються менш соціально зрілими, ніж їхні однолітки з повних благополучних сімей, їм не притаманні такі якості, як цілеспрямованість, ініціатива, врівноваженість, вони ніби не відчувають достатньої безпеки, проявляють пасивність, боязкість, нерішучість. Ті хлопці, які, навпаки, схвалюють вульгаризовану мужність, намагаються культивувати в собі тільки чоловічі риси, вважаючи жалість ганебною для справжнього чоловіка [3].

Відсутність батька в сім'ї позначається і на формуванні індивідуальності доньок. Т. Титаренко акцентує увагу на тому, що нормальний статеворольовий розвиток і дівчаток, і хлопчиків вимагає наявності як жіночого, так і чоловічого прикладу. Одночасне сприйняття обох батьківських ролей передбачає їх порівняння, усвідомлення не тільки суперечності кожної з них, а й необхідності їх єдності. Відомо, що у дівчаток з неповних сімей у майбутньому менше шансів правильно розуміти своїх чоловіків і синів, прогнозувати їхні бажання і вчинки, ніж у дівчаток із сімей фактично і психологічно повних, благополучних [5].

Але незалежно від того, хто стоїть на чолі неповної сім'ї – чоловік або жінка, слід пам'ятати, що для гармонійного розвитку особистості необхідно, щоб підліток набув досвіду взаємин з обома батьками через адекватні моделі материнської (жіночої) і батьківської (чоловічої) поведінки. У неповній сім'ї це зробити важко. Але є вихід з положення, який допомагає компенсувати недолік чоловічого (або жіночого, якщо виховує батько) впливу на підлітка: з'являється вітчим (мачуха), активну участь у долі підлітка бере дідусь (бабуся) та інші родичі. Матері (батьки), які піклуються про інтереси підлітка, шукають вихід з положення. На допомогу сім'ї у вирішенні позитивної ґендерної соціалізації підлітків може прийти соціально-психологічна служба, яка займає гідне місце в роботі багатьох загальноосвітніх шкіл.

Статеві норми та цінності у світі дорослих передаються підліткам, як у прямому, так і в опосередкованому вигляді. Л. Стенберг коментує це так: "...у нашому суспільстві дівчатка пересоціалізовані в напрямі залежності, а хлопчики – в напрямі незалежності" [4].

Батьки намагаються привчити своїх дітей до сімейних ролей, відповідно до традиційних уявлень про статевий розподіл функцій. Навіть "ліберальні" батьки не бажать ризикувати тим, щоб їх діти стали невдахами в такому суспільстві, яке сконструйоване на сьогоднішній день. Тобто, батьки, які орієнтовані на статеву рівність, відчувають деяку соціальну необхідність у використанні традиційних статевих норм соціалізації своїх дітей.

Самі ж батьки також виступають як продукт соціалізації більш ранньої і, можливо, більш статево-дискримінуючої системи цінностей. Вони можуть бути афектовані змінами в сфері статевих норм, які відбуваються в суспільстві. Статеві установки батька та матері певною мірою можуть не співпадати. Батько та мати можуть стимулювати статевоціннісні в різних сферах поведінки дитини.

Таким чином, аналіз соціологічних та педагогічних досліджень показав, що сім'я, як соціальний інститут є одним із важливих чинників соціального становлення молоді, формує та сприяє засвоєнню статевого виховання, що впливає на подальше життя та майбутні сімейні відносини підростаючого покоління.

Використані джерела

1. Кулікова Л.В. Статеве виховання дітей і підлітків / Л. В. Кулікова, Л. І. Слинько. – К.: Радянська школа, 1980. – 120с.
2. Сухомлинский В.А. Овоспитание / В. А. Сухомлинский. – М.: Политиздат, 1985. – 271 с.
3. Сутріна Г.Г. Підготовка учнів до сімейного життя: методичні поради до роботи шкільного психолога/ Г.Г. Сутріна. – Чернігів, 1996.
4. Хиплинг М. Как беседовать с ребенком о сексе. Пер. с англ. Н. Мальвина/ М. Хиплинг.– СПб.: Питер, 1998. – 197с.
5. Формування сексуальної культури молоді / [за заг. ред. О. О. Яременка]. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. – 132 с.

Doropiy N.M.

THE FAMILY AS A PRIMARY INSTITUTE SEX EDUCATION

The article deals with the specifics of the impact of education on the formation of the sexual behavior of high school students in families characterized by modern and conceptual approaches to solving this problem.

Key words: *sex education, morality, sex education, family values.*

Стаття надійшла до редакції 20.11.2013 р.